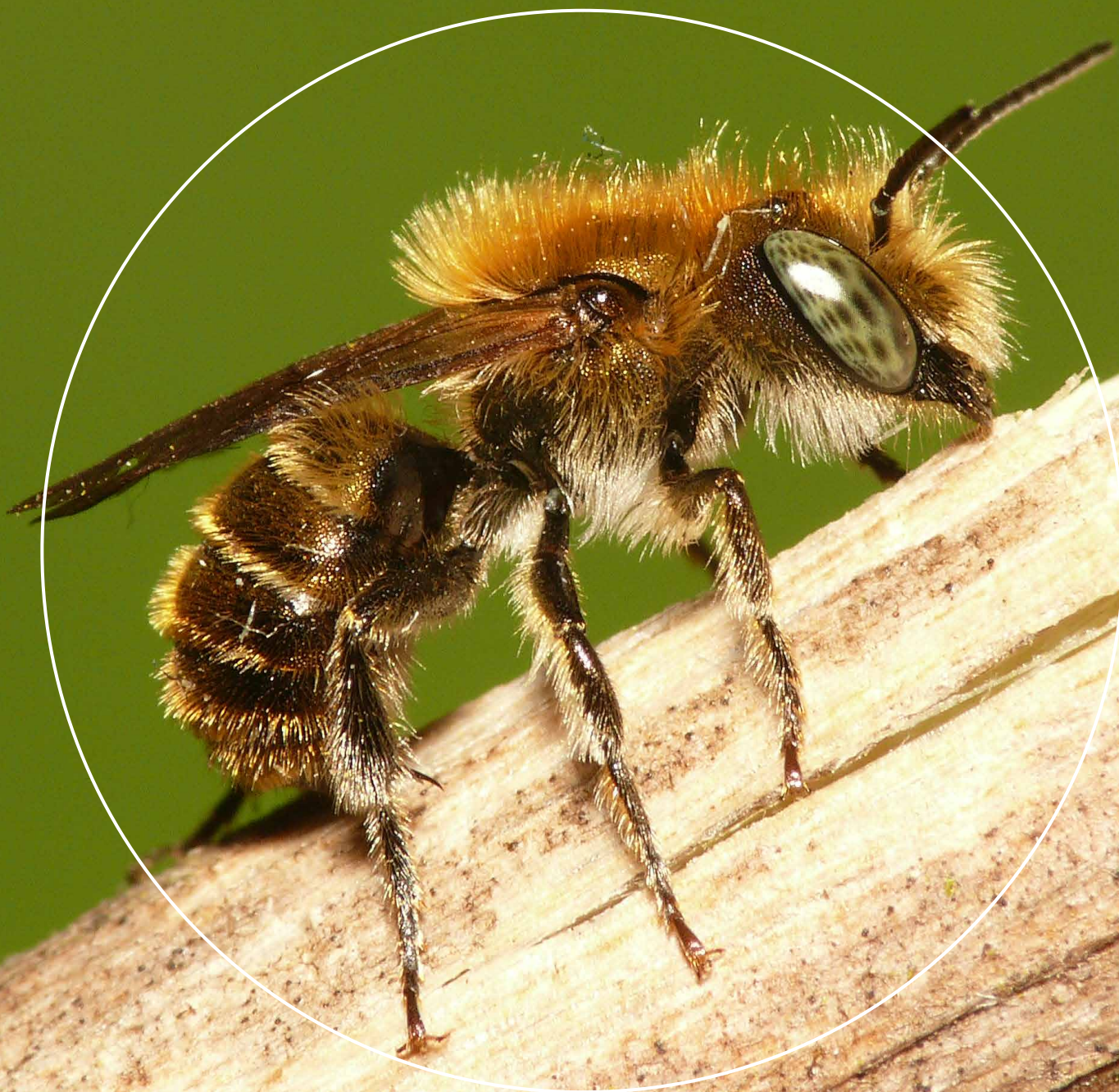

Kennis over bestuivers in Nederland

Wordt de bestaande kennis over bestuivende insecten gevonden door de mensen die het nodig hebben?

Nina Villing, Marten Schoonman & Arjen de Groot

Kennis over bestuivers in Nederland

Wordt de bestaande kennis over bestuivende insecten gevonden door de mensen die het nodig hebben?

Nina Villing¹, Marten Schoonman² & Arjen de Groot¹

1 Dierecologie, Wageningen Environmental Research

2 Naturalis Biodiversity Center

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Environmental Research en Naturalis Biodiversity Center, en gesubsidieerd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoeksthema 'Kennisimpuls Groene Gewasbescherming en Bestuivers' (projectnummer BO-43-102.02-002).

Wageningen Environmental Research
Wageningen, februari 2024

Gereviewd door:

Sabine van Rooij, onderzoeker (Biodiversiteit en Beleid, Wageningen Environmental Research)

Akkoord voor publicatie:

Marion Kluivers-Poodt, teamleider van Dierecologie

Rapport 3322

ISSN 1566-7197

Villing N., M. Schoonman, G.A. de Groot, 2024. *Kennis over bestuivers in Nederland; Wordt de bestaande kennis over bestuivende insecten gevonden door de mensen die het nodig hebben?*. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 3322. 40 blz.; 7 fig.; 5 tab.; 0 ref.

Sinds 2018 werkt het Ministerie van LNV met een aanzienlijk aantal maatschappelijke partners samen binnen de Nationale Bijenstrategie, met als stip op de horizon dat bestuivers en hun bestuivingsdiensten in Nederland in het jaar 2030 duurzaam behouden en bevorderd moeten zijn. De door de Bijenstrategie-partners ontwikkelde 'Theory of Change' benoemt kennisontwikkeling en kennisdeling als essentiële componenten van de strategie om te borgen dat verschillende actoren maatregelen kunnen treffen die ook daadwerkelijk doeltreffend en efficiënt zijn. Aangezien de afgelopen jaren al veel kennisbronnen zijn ontwikkeld, onder andere door onderzoeksprogramma Kennisimpuls Bestuivers, bleek het waardevol een evaluatie uit te voeren om te kijken in welke mate de momenteel beschikbare kennisbronnen reeds voldoende antwoord bieden op de meest gestelde vragen en op welke onderwerpen de informatie nog kan en moet worden verbeterd. Dit rapport presenteert de resultaten van deze evaluatie, waarin we zowel hebben gekeken naar de kennisbehoefte als naar het kennisaanbod. Alle geïdentificeerde kennisproducten zijn toegevoegd aan het webportaal 'Wegwijzer Bestuivers'.

Since 2018, the Dutch Ministry of Agriculture, Nature and Food Security has teamed up with a large number of organisations under the umbrella of the 'Dutch Bee Strategy', with the end goal to conserve and promote Pollinators and their pollination services. The 'Theory of Change' that was developed for the strategy mentions the development and spread of (scientific) knowledge as essential components, to ensure that actors are taking effective measures. As the number of knowledge sources has expanded in recent years via various initiatives, among which the research program 'Kennisimpuls Bestuivers', an evaluation is due on whether actors indeed have the information they need and which improvements can still be made in this respect. This report presents the results of this evaluation, in which we studied both the needs and availability of knowledge on pollinators. All identified knowledge products have been added to the web portal 'Wegwijzer Bestuivers'.

Trefwoorden: wilde bijen, zweefvliegen, Bijenstrategie, maatregelen, informatie, Wegwijzer Bestuivers, kennis, kenniskaart, bestuivende insecten, bestuiving

Dit rapport is gratis te downloaden van <https://doi.org/10.18174/650821> of op www.wur.nl/environmental-research (ga naar 'Wageningen Environmental Research' in de grijze balk onderaan). Wageningen Environmental Research verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten.

© 2024 Wageningen Environmental Research (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Wageningen Research), Postbus 47, 6700 AA Wageningen, T 0317 48 07 00, www.wur.nl/environmental-research. Wageningen Environmental Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Wageningen Environmental Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Environmental Research werkt sinds 2003 met een ISO 9001 gecertificeerd kwaliteitsmanagementsysteem. In 2006 heeft Wageningen Environmental Research een milieuzorgsysteem geïmplementeerd, gecertificeerd volgens de norm ISO 14001. Wageningen Environmental Research geeft via ISO 26000 invulling aan haar maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Wageningen Environmental Research Rapport 3322 | ISSN 1566-7197

Foto omslag: Dick Belgers, Wageningen Environmental Research

Inhoud

Verantwoording	5
Woord vooraf	7
1 Inleiding	9
2 Methode	10
2.1 Kenniskaart: het aanbod van kennis in kaart gebracht	10
2.2 Survey: het belang van kennis in kaart gebracht	11
2.3 Behoeftte versus aanbod	11
2.4 Voorkeur voor een type kennisbron	11
3 Resultaten	12
3.1 Deelname aan de survey	12
3.2 Kennisbehoefte per onderwerp	12
3.3 Beoordeling van het kennisaanbod in relatie tot de kennisbehoefte	13
3.4 Overzicht van het daadwerkelijke kennisaanbod	14
3.5 Populariteit van verschillende communicatievormen	17
3.6 Populariteit van verschillende online kennisbronnen	17
4 Discussie, aanbevelingen en conclusies	19
4.1 Vindbaarheid vergroten: duidelijke startpunten voor wie op zoek is naar informatie	19
4.2 Meer maatwerk voor bepaalde doelgroepen	20
4.3 Conclusie	21
Bijlage 1 Vragenboom Wegwijzer Bestuivers	22
Bijlage 2 Kenniskaart	23

Verantwoording

Rapport: 3322

Projectnummer: 5200047525

Wageningen Environmental Research (WENR) hecht grote waarde aan de kwaliteit van zijn eindproducten. Een review van de rapporten op wetenschappelijke kwaliteit door een referent maakt standaard onderdeel uit van ons kwaliteitsbeleid.

Akkoord referent die het rapport heeft beoordeeld,

functie: onderzoeker

naam: Sabine van Rooij

datum: 20 december 2022

Akkoord teamleider voor de inhoud,

naam: Marion Kluivers-Poodt

datum: 21 december 2022

Woord vooraf

Dit rapport komt voort uit een studie uitgevoerd als onderdeel van onderzoeksprogramma Kennisimpuls Bestuivers (2017 t/m 2022), gefinancierd door het Ministerie van LNV en uitgevoerd door Wageningen University & Research (WUR), Naturalis Biodiversity Center en EIS Kenniscentrum Insecten. Binnen dit onderzoeksprogramma is de afgelopen jaren op allerlei manieren kennis over bestuivers ontwikkeld, gebundeld en gedeeld. In dit kader is het waardevol om na te gaan waar het kennisaanbod inmiddels staat. Welke informatie is voldoende aanwezig en vindbaar en wat kan er nog beter? Het voorliggende rapport biedt hierin meer inzicht, op basis van een enquêtering van diverse initiatiefnemers van maatregelen voor bestuivers. Wij bedanken alle respondenten voor hun deelname en waardevolle input.

Nina Villing, Marten Schoonman en Arjen de Groot

1 Inleiding

De belangstelling voor kennis over wilde bijen en andere bestuivende insecten is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Steeds meer mensen in Nederland worden zich bewust van het belang van wilde bestuivers voor mens en natuur en willen graag een bijdrage leveren aan hun behoud. Initiatieven voor het behoud van bestuivers zijn hard nodig, want veel bestuivende insecten staan onder druk. Ter illustratie: de helft van de 360 soorten wilde bijen in Nederland heeft momenteel een bedreigde status. Recent is ook ontdekt dat zweefvliegen sterk achteruit zijn gegaan: vergeleken met veertig jaar geleden werden er in 2021 dagelijks gemiddeld 80 procent minder zweefvliegen geteld en 44 procent minder verschillende soorten gevonden. Achteruitgang beperkt zich niet tot bijzondere soorten, ook populaties van algemene soorten staan onder druk. Sinds 2018 werkt het Ministerie van LNV met een aanzienlijk aantal maatschappelijke partners samen binnen de Nationale Bijenstrategie, met als stip op de horizon dat bestuivers en hun bestuivingsdiensten in Nederland in het jaar 2030 duurzaam behouden en bevorderd moeten zijn. De Nationale Bijenstrategie benoemt hiervoor een aantal concrete doelstellingen, gericht op het realiseren van positieve trends in populatieomvang van bestuivende soorten en het borgen van voldoende bestuivingsdiensten. In 2019 is een Theory of Change (ToC) opgesteld door partners van de Nationale Bijenstrategie, waarin is bepaald welke doelen belangrijk zijn voor het behalen van het einddoel van de Nationale Bijenstrategie, hoe deze doelen samenhangen, wie eraan werkt en welke activiteiten daaraan zouden moeten bijdragen.

Kennisontwikkeling en kennisdeling vormen in deze ToC een essentiële component, om te zorgen dat de verschillende actoren weten welke maatregelen ze kunnen treffen die daadwerkelijk ook doeltreffend en efficiënt zijn. De honderden soorten wilde bijen en zweefvliegen die in Nederland voorkomen, stellen verschillende eisen aan hun leefomgeving. En er zijn vele drukfactoren die het voortbestaan van bestuivers beïnvloeden. Dat maakt dat niet elke maatregel altijd en overal zinvol is.

De zorgen over de achteruitgang van bestuivers en de totstandkoming van de Nationale Bijenstrategie vormden de aanleiding voor het onderzoeksprogramma Kennisimpuls Bestuivers (2017 t/m 2023), gefinancierd door het Ministerie van LNV en uitgevoerd door Wageningen UR, Naturalis Biodiversity Center en EIS Kenniscentrum Insecten. Binnen dit onderzoeksprogramma is de afgelopen jaren veel kennis over bestuivers ontwikkeld, gebundeld en op allerlei manieren gedeeld. Het betrof daarbij zowel online webtools als brochures, rapporten, lezingen en workshops. Maar ook binnen andere projecten en/of door andere instituten is waardevol informatiemateriaal ontwikkeld dat actoren kan helpen om de juiste maatregelen te kiezen en uit te voeren.

Na deze verbeterslag in het beschikbaar maken van kennis over bestuivers, is het van belang om na te gaan of nu de beoogde initiatiefnemers van maatregelen ook daadwerkelijk over voldoende informatie beschikken om de doelen van de Bijenstrategie te kunnen realiseren. Waardevolle vragen zijn daarbij bijvoorbeeld of de beschikbare kennisbronnen voldoende antwoord bieden op de meest gestelde vragen en of de aangeboden informatie voldoende op maat is gesneden en vindbaar is voor specifieke doelgroepen. Dat maakt het mogelijk om in de toekomst gericht extra informatie beschikbaar te maken of al bestaande informatiebronnen zo aan te passen dat ze beter vindbaar zijn en/of beter bij hun behoeften aansluiten.

Dit rapport presenteert de resultaten van deze evaluatie, waarbij we een vragenlijst hebben voorgelegd aan initiatiefnemers voor bestuivers met diverse achtergronden, waaronder beleidsmakers, natuurbeheerders, ondernemers (waaronder agrariërs) en particulieren (waaronder imkers). Hierbij hebben we ons zowel gericht op hun kennisbehoefte als het kennisaanbod. We hebben geprobeerd inzicht te krijgen in:

1. De onderwerpen waarop initiatiefnemers momenteel de meeste behoefte hebben aan kennis;
2. De mate waarin zij over deze onderwerpen momenteel al voldoende bruikbare kennis vinden;
3. Welke kennisbronnen over bestuivers momenteel beschikbaar zijn en over welke onderwerpen deze bronnen informatie bieden;
4. Hoe deze huidige kennisbehoefte zich verhoudt tot het werkelijke kennisaanbod en het door doelgroepen ervaren kennisaanbod.

2 Methode

2.1 Kenniskaart: het aanbod van kennis in kaart gebracht

Om een overzicht te krijgen van het bestaande aanbod aan kennisbronnen over bestuivers in Nederland is een bureauonderzoek (deskstudy) uitgevoerd. Startpunt vormde de uitgebreide collectie van bronnen die al was opgenomen in het webportaal 'Wegwijzer Bestuivers', ontwikkeld als onderdeel van de Kennisimpuls Bestuivers. Deze website heeft tot doel om aan de hand van een aantal gerichte vragen de gebruiker naar de beste informatiebron over bestuivers, bestuiving en maatregelen te leiden.

Alle bronnen uit dit portaal werden opgenomen in een database, waarbij per bron ten minste de titel, auteur, verantwoordelijke organisatie, het type bron (zoals 'boek', 'website' of 'brochure') werden genoteerd en, indien bekend, ook de doelgroep(en), een weblink en het jaar van publicatie. Tevens werd per bron aangegeven over welk onderwerp deze informatie verschaft. Daartoe werden de thematische rubrieken aangehouden zoals die ook in de systematiek van de Wegwijzer Bestuivers worden gehanteerd. Daarbij wordt een aantal hoofdrubrieken onderscheiden, die bestaan uit mogelijke vragen die geïnteresseerden (op zoek naar informatie) kunnen stellen. Daar onder vallen vaak meerdere sub-rubrieken en soms sub-sub-rubrieken. Figuur 2.1 geeft een schematisch voorbeeld van de 'vragenboom' die op die manier ontstaat, voor de hoofdrubriek "Wat kan ik doen in het landschap?". Een volledig overzicht wordt gegeven in Bijlage 1. In sommige gevallen viel een bron onder meerdere rubrieken.

Vervolgens werd via diverse online zoekportalen, mediatheken en Nederlandstalige vakliteratuur gezocht naar aanvullende bronnen die betrekking hebben op bestuivende insecten (wilde bijen, zweefvliegen of vlinders). Alle gevonden bronnen werden aan de database toegevoegd, inclusief dezelfde aanvullende gegevens.

Figuur 2.1 Een voorbeeld van de 'vragenboom'-structuur van de Wegwijzer Bestuivers. Voor de hoofdrubriek 'Wat kan ik doen voor bestuivers?' is een vertakking tot het diepste niveau weergegeven.

2.2 Survey: het belang van kennis in kaart gebracht

Om het belang aan kennis in kaart te brengen, hebben we een online survey afgenomen, die werd verspreid via diverse kanalen, waaronder de praktijknetwerken van de Kennisimpuls Bestuivers, de Nationale Bijenstrategie en LandschappenNL. De questionnaire bestond uit elf hoofdvragen, waaronder twintig subvragen zijn afgeleid van de thematische rubrieken van de Wegwijzer Bestuivers. Hiervan gingen tien over belang en tien over de waargenomen beschikbaarheid ('vindbaarheid') van de desbetreffende informatie. Zes van de zeven hoofdrubrieken uit de wegwijzer zijn letterlijk als vragen overgenomen. De hoofdrubriek "Wat kan ik doen voor bestuivers?" werd in de drie belangrijkste subrubrieken ('maatregelen', 'voedsel' en 'nestelplekken', zie Figuur 2.1) opgesplitst.

Voor de antwoorden op de twintig vragen naar behoefte aan en vindbaarheid van informatie over bestuivers, konden de deelnemers kiezen uit een beoordelingsschaal van 1 tot 4 (met 1 = niet wenselijk tot 4 = zeer wenselijk). Ook konden de bevroagden invullen in samenhang met welke functie (bijvoorbeeld natuurbeheerder, ondernemer, particulier) en op welke terreinen (bijvoorbeeld tuinen en hoven, stedelijk groen, bedrijventerreinen) ze zich het meest met kennis over bestuivers bezighouden. Ten slotte vroegen we de deelnemers om aan te geven of ze met een aantal websites over bestuivers bekend zijn. De selectie van veertien websites voor deze vraag werd uit de meest voorkomende bronnen van de kenniskaart gekozen.

2.3 Behoefte versus aanbod

Per deelnemer van de survey werd per onderwerp een discrepantiescore (D) berekend, waarvoor de score voor de vindbaarheid van kennis op dit onderwerp werd afgetrokken van de score voor de behoefte aan kennis over het onderwerp. Een positieve D-score betekent dus dat kennis over het onderwerp relatief goed beschikbaar is in verhouding tot het belang ervan. Ten slotte werd deze score per onderwerp vergeleken met het daadwerkelijke aanbod aan kennisbronnen op basis van de opgestelde database.

2.4 Voorkeur voor een type kennisbron

Een laatste vraag in de survey had betrekking op de vorm waarin men de kennis het liefst ontvangt. Daarbij werd een aantal vormen onderscheiden: boek, artikel, rapport, brochure, website, sociale media, video, app of webtool, persoonlijk advies of cursus. De respondent werd gevraagd om per vorm te scoren in welke mate deze als wenselijk werd gezien, met een score van 1 = niet wenselijk tot 4 = zeer wenselijk.

3 Resultaten

3.1 Deelname aan de survey

In totaal hebben 57 personen deelgenomen aan de survey. Deze respondenten vertegenwoordigen een breed palet aan typen terreineigenaren (Figuur 3.1).

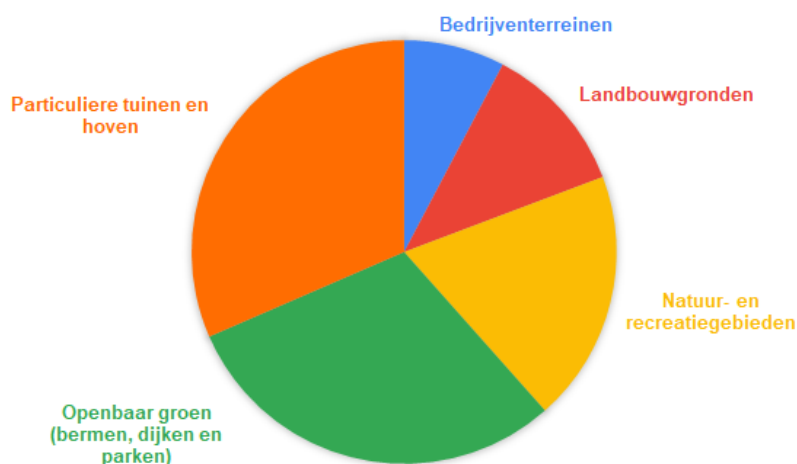
De respondenten vulden de survey in als particulier (68%), ondernemer (33%, waaronder 7% agrarisch ondernemer), natuurbeheerder (30%) of beleidsmaker (28%). Er namen ook enkele leerkrachten en onderzoekers deel.

Tuinen en openbaar groen populair

De grootste groep zou kennis over bestuivers willen toepassen in particuliere tuinen of hoven (72% van de deelnemers; gevolgd door openbaar groen (68%) en natuur- en recreatiegebieden (44%). Een kleiner aantal respondenten (maar nog altijd respectievelijk 26% en 18% van de respondenten) gaf aan kennis te willen toepassen op landbouwgrond of een bedrijventerrein.

Brede interesse in bestuivers

De meeste respondenten gaven aan behoefte te hebben aan kennis die van toepassing is op meerdere typen bestuivers. De helft had interesse in zowel bijen als zweefvliegen en vlinders. Iets minder dan een kwart van de respondenten gaf aan geïnteresseerd te zijn in bijen en vlinders. De overige respondenten (29%) hadden voornamelijk interesse in bijen.

Figuur 3.1 Verhouding tussen verschillende typen terreinen waarin de deelnemers aan de survey kennis over bestuivers zouden willen toepassen (n=57).

3.2 Kennisbehoefte per onderwerp

Het type kennis over bestuivers waar respondenten aangeven het meest behoefte aan te hebben, heeft betrekking op de keuze van maatregelen. Bijna driekwart (74%) van de respondenten had veel behoefte aan kennis op dit onderwerp (Tabel 3.1). Het betreft daarbij zowel kennis over maatregelen ter bevordering van voedselaanbod als (in iets minder mate) kennis over maatregelen ter bevordering van nestgelegenheid. Ze hadden minder behoefte aan kennis over de noodzaak tot actie voor bestuivers (bewustwording over het nut van bestuivers en de redenen dat ze hulp nodig hebben), al heeft nog altijd meer dan 40% van de

respondenten daar veel behoefte aan. Hetzelfde geldt voor kennis over het opzetten van samenwerkingen met andere initiatiefnemers.

Aan informatie over waar lees-, les- of trainingsmateriaal over bestuivers beschikbaar is, bleek het minste behoefte te zijn, al gaven respondenten ook dit kennisonderwerp nog altijd een gemiddelde score >3.

Ook als we de antwoorden naar type terreineigenaren of functies uitsplitsen, komen telkens de onderwerpen over de selectie van de juiste maatregelen naar voren als belangrijkste. De volgorde van de overige onderwerpen verschilt tussen de doelgroepen. Agrariërs, natuurbeheerders en beleidsmakers vonden kennis over samenwerken relatief belangrijk. Dit onderwerp scoorde bij imkers en particulieren lager. Beide groepen hadden relatief veel behoefte aan kennis over het waarom van maatregelen. Bewustwording is voor deze doelgroepen dus nog steeds vrij belangrijk, terwijl de andere groepen vooral zoeken naar manieren om tot actie over te gaan.

Tabel 3.1 De kennisbehoefte, zoals gescoord door de respondenten van de survey op 10 onderwerpen. De eerste kolom geeft de gemiddelde score van de kennisbehoefte (op een schaal van 1 = weinig behoefte tot 4 = veel behoefte), de tweede kolom geeft het percentage deelnemers dat dit onderwerp de hoogste score toekende.

Onderwerp	Gemiddelde score	Percentage hoogste score
Welke maatregelen kan ik kiezen (om bestuivers te helpen)?	3,7	74%
Hoe kan ik voor meer voedsel in het landschap zorgen?	3,6	70%
Hoe kan ik voor meer nestgelegenheid in het landschap zorgen?	3,6	65%
Waarom moeten we bestuivers helpen?	3,0	46%
Waarom zijn bestuivers van belang?	3,0	43%
Hoe en met wie kan ik samenwerken (op landschapsniveau)?	2,9	42%
Welke bestuivers zijn er?	2,9	36%
Wat gebeurt er al (initiatieven, groepen, projecten)?	2,9	33%
Wat zijn eigenschappen van bestuivers?	2,8	32%
Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?	2,5	16%

3.3 Beoordeling van het kennisaanbod in relatie tot de kennisbehoefte

Kennis over de vraag waarom bestuivers van belang zijn en waarom zij hulp nodig hebben, werd door de respondenten als het best beschikbaar beoordeeld (Tabel 3.2). Een ruime meerderheid (64%) van de respondenten vond dat bruikbare kennis over dit onderwerp uitstekend vindbaar is. De beschikbaarheid van kennis over het kiezen van de juiste maatregelen om bestuivers te helpen, werd naar verhouding minder goed beoordeeld, hoewel nog steeds voldoende (gemiddelde score boven de 3).

Bij de prioriteiten per doelgroep valt op dat agrariërs en andere ondernemers de kennis over maatregelen relatief slecht kunnen vinden in vergelijking met beleidsmakers en terreineigenaren (gemiddelde score van respectievelijk 2.8 en 3.4). Respondenten die een toelichting gaven bij hun relatief lage score op dit onderwerp gaven aan dat een hoop bronnen beschikbaar zijn, maar dat de informatie erg gefragmenteerd is, en soms inhoudelijk met elkaar conflicteert.

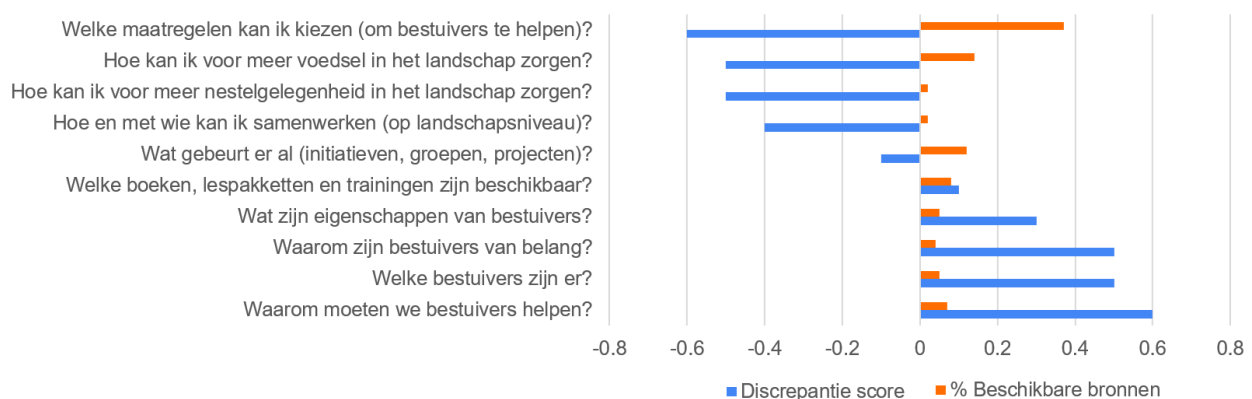
Binnen elke doelgroep was een dichotomie zichtbaar in de beoordeling van de kennisbeschikbaarheid. Een voorbeeld is de kennis over manieren om samen te werken en met wie kan worden samengewerkt. Een meerderheid van de respondenten (56%) gaf de allerhoogste score voor de beschikbaarheid van kennis op dit onderwerp (uitstekend beschikbaar). Daar tegenover staat echter een minderheid van respondenten die de vindbaarheid juist als erg slecht beoordeelde. Kortom, respondenten waren uitgesproken positief of negatief over de kennisbeschikbaarheid, slechts een enkeling beoordeelde de beschikbaarheid als matig of redelijk.

Kennis over waar men lees-, les- en trainingsmateriaal kan vinden, wordt als minst vindbaar beoordeeld.

Tabel 3.2 De beschikbaarheid van bruikbare kennis, zoals gescoord door de respondenten van de survey op 10 onderwerpen. De eerste kolom geeft de gemiddelde score voor de beschikbaarheid (op een schaal van 1=niet te vinden tot 4 = uitstekend beschikbaar), de tweede kolom geeft het percentage deelnemers dat dit onderwerp de hoogste score toekende (uitstekend beschikbaar).

Onderwerp	Gemiddelde score	Percentage hoogste score
Waarom zijn bestuivers van belang?	3,5	64%
Waarom moeten we bestuivers helpen?	3,5	64%
Welke bestuivers zijn er?	3,4	17%
Hoe kan ik voor meer voedsel in het landschap zorgen?	3,2	42%
Welke maatregelen kan ik kiezen (om bestuivers te helpen)?	3,1	38%
Wat zijn eigenschappen van bestuivers?	3,1	20%
Hoe kan ik voor meer nestgelegenheid in het landschap zorgen?	3,0	34%
Wat gebeurt er al (initiatieven, groepen, projecten)?	2,7	43%
Hoe en met wie kan ik samenwerken (op landschapsniveau)?	2,5	56%
Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?	2,5	13%

Vergelijken we de behoefte aan kennis met de mate waarin respondenten deze kennis als goed beschikbaar ervaren, dan valt op dat hier een flinke discrepantie tussen zit. Deze verhouding is met een discrepantiescore (D) weergegeven in Figuur 3.2 (middels blauwe balken). Hieruit blijkt dat sommige onderwerpen relatief slecht vindbaar zijn in verhouding tot de mate waarin men dit onderwerp als belangrijk ervaart. Dit betreft de kennis over het kiezen van de juiste maatregelen en kennis over manieren om samen te werken. Andere onderwerpen, die meer gericht zijn op bewustwording (de vraag waarom actie nodig is en achtergrondkennis over taxonomie en eigenschappen van bestuivende insecten), worden juist als relatief sterk beschikbaar ervaren in verhouding tot het (huidige) belang ervan.

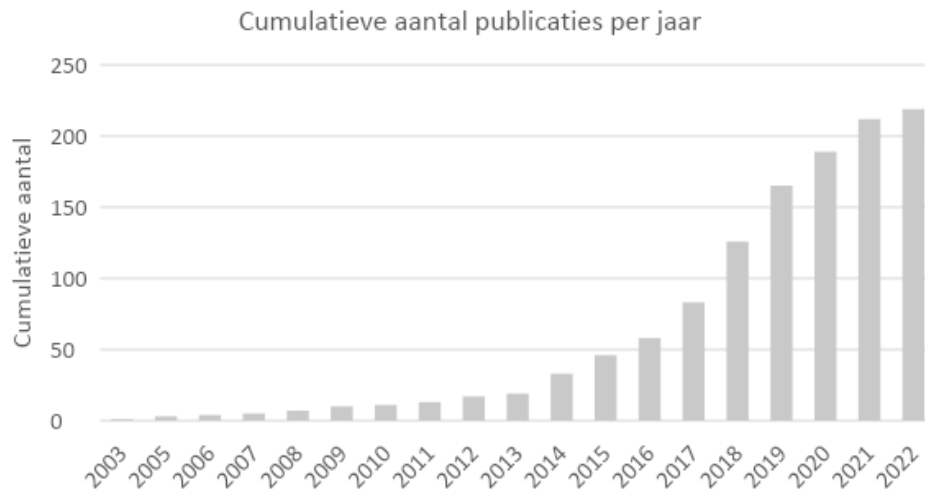

Figuur 3.2 De gemiddelde discrepantiescore per onderwerp, berekend als de score voor vindbaarheid minus de score voor kennisbehoefte, uit enquête-antwoorden van 57 respondenten. Een sterk negatieve score betekent dat kennis op het onderwerp relatief lastig vindbaar is, terwijl de behoefte eraan relatief groot is. Een sterk positieve score betekent dat er veel kennis te vinden is, terwijl de behoefte daaraan relatief laag is. In oranje het percentage beschikbare bronnen per rubriek, weergegeven als decimale waarden.

3.4 Overzicht van het daadwerkelijke kennisaanbod

De kenniskaart met alle gevonden bronnen met informatie gerelateerd aan bestuivers bevat op dit moment ruim 360 bronnen (363 items, status 25 maart 2022). Een totale lijst, gesorteerd op onderwerp dat door de bron wordt behandeld, is beschikbaar in Bijlage 2 bij dit rapport. Van 219 bronnen was het mogelijk om een

datum van eerste publicatie te achterhalen. Wanneer op basis daarvan de cumulatieve beschikbaarheid van bronnen in de tijd wordt uitgezet (Figuur 3.3), wordt duidelijk hoe sterk het aantal kennisbronnen over bestuivers de laatste jaren is toegenomen.

Figuur 3.3 Het cumulatieve aantal beschikbare bronnen m.b.t. bestuivende insecten per jaar.

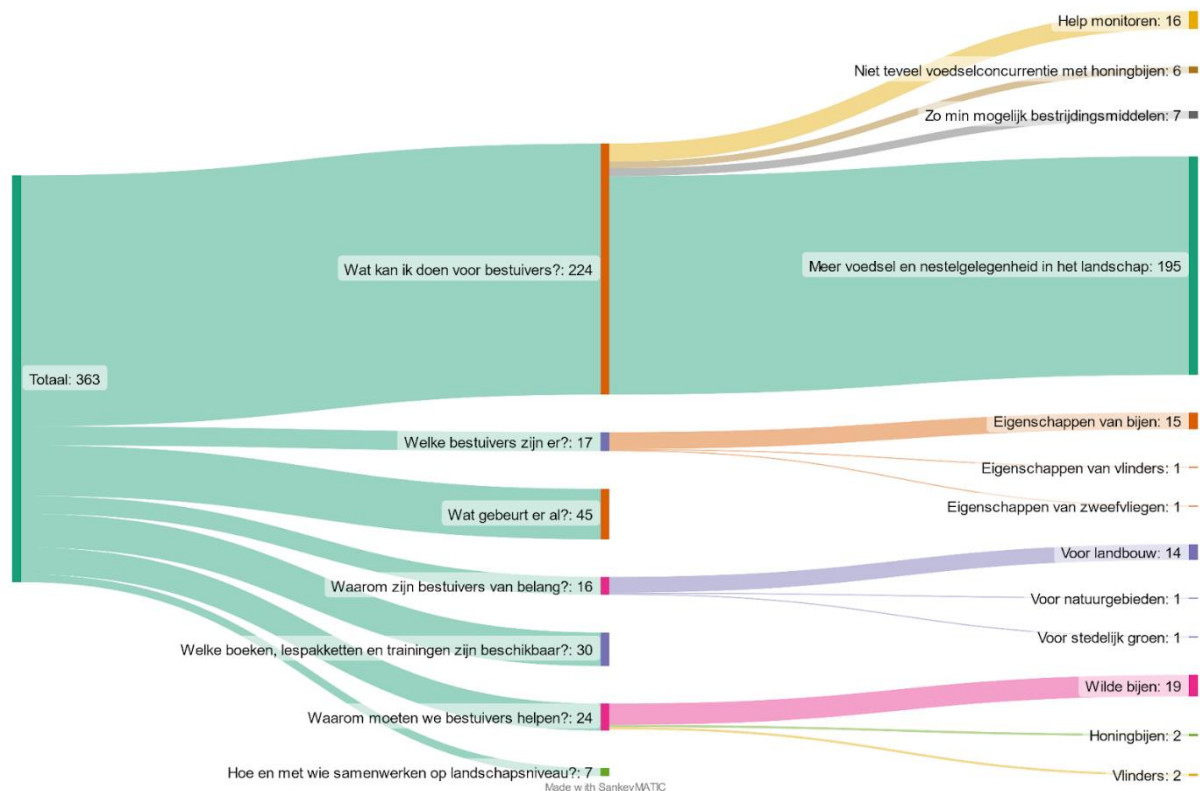
Van de 363 bronnen is bijna de helft (49%) ontwikkeld door twee kennisinstellingen (Wageningen University & Research (15%), EIS Kenniscentrum Insecten (12%)) en een platform (Groene Cirkel Bijenlandschap, 22%), waarin o.a. Wageningen UR, Naturalis Biodiversity Center en EIS en vele lokale partners samenwerken. Een groot aantal van de bronnen uit de kenniskaart is online vindbaar via webpagina's van deze organisaties. Zo bestaan 63 van de 88 'voorbeelden per terreintype' uit adviezen van de bijenhelpdesk van ofwel Groene Cirkels Bijenlandschap ofwel van Kennisimpuls Bestuivers.

Van de beschikbare bronnen viel het grootste gedeelte (224 bronnen, 62%) onder de hoofdrubriek 'Wat kan ik doen voor bestuivers?' (Tabel 3.3 en Figuur 3.4). Dit betreft de informatie over het kiezen van de juiste maatregelen. Zoomen we verder in op de bronnen binnen deze rubriek (Figuur 3.5), dan was de meest voorkomende subrubriek 'Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap', met 195 bronnen, waarvan met afstand het grootste gedeelte van de bronnen bestaat uit de terrein-specifieke voorbeelden, zoals de helpdeskadviezen uitgebracht door Kennisimpuls Bestuivers en Groene Cirkels Bijenlandschap.

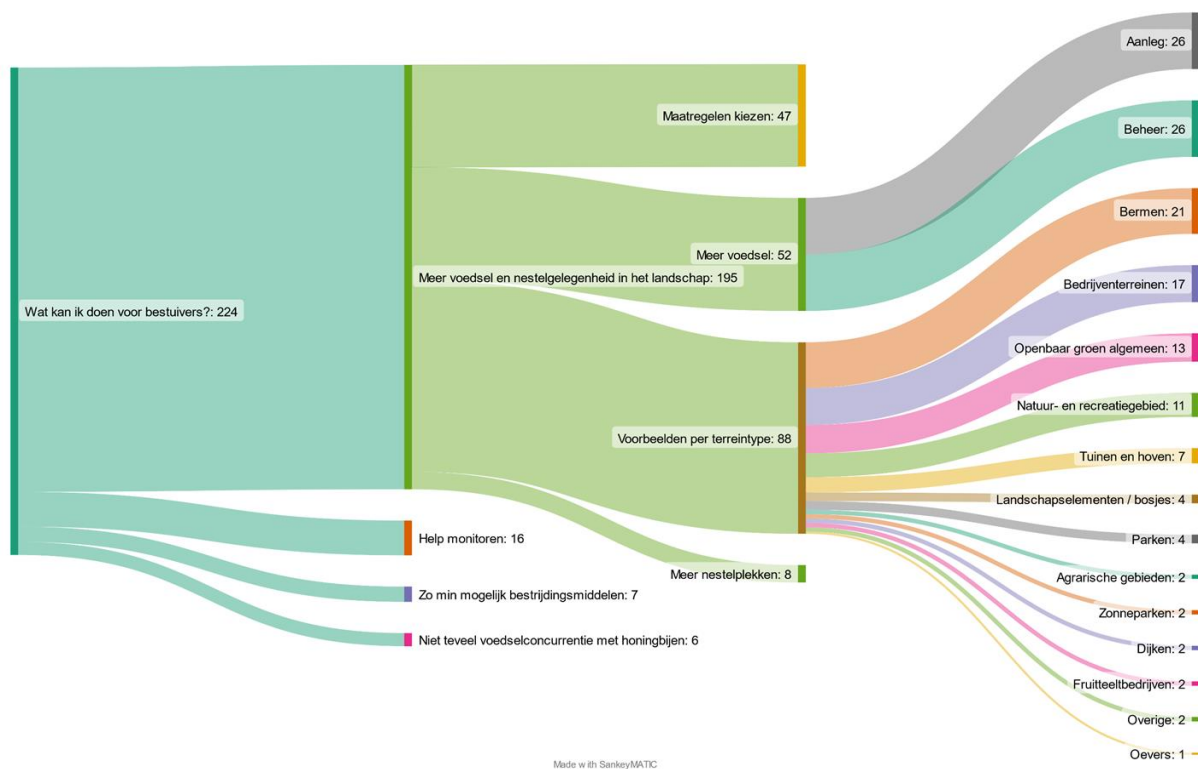
In Figuur 3.2. (vorige pagina) staat – via oranje balken – het daadwerkelijke kennisaanbod, in termen van aantal beschikbare bronnen, per onderwerp weergegeven. Vergelijken we dat met de discrepantiescore per onderwerp in dezelfde figuur (de blauwe balken), dan valt op dat juist het thema waarvan respondenten aangeven dat ze het zeer belangrijk vinden maar onvoldoende informatie kunnen vinden, het onderwerp is waar het grootste aantal bronnen reeds voor beschikbaar is. Dit geeft aan dat de vindbaarheid en/of bruikbaarheid van deze bronnen momenteel onvoldoende is.

Tabel 3.3 Het aantal beschikbare bronnen over bestuivers per hoofdrubriek, in aflopende volgorde.

Hoofdrubriek	Aantal
Wat kan ik doen voor bestuivers?	224
Wat gebeurt er al?	45
Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?	30
Waarom moeten we bestuivers helpen?	24
Welke bestuivers zijn er?	17
Waarom zijn bestuivers van belang?	16
Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?	7
Totaal	363

Figuur 3.4 De verdeling van bronnen over hoofd- en subrubrieken.

Figuur 3.5 De verdeling in subrubrieken van de 224 beschikbare bronnen onder de hoofdrubriek 'Wat kan ik doen voor bestuivers?'.

3.5 Populariteit van verschillende communicatievormen

Gebaseerd op de gemiddelde score per communicatievorm (Tabel 3.4) kennen respondenten de grootste waarde toe aan kennis die online via een website beschikbaar is. Andere vormen die hoog scoorden, zijn persoonlijk advies, en een boek of artikel. De laagste score werd toegekend aan informatie via sociale media of een video.

Tabel 3.4 Gemiddelde score van de waarde van verschillende communicatievormen van kennisbronnen, zoals toegekend door de respondenten van de survey (op een schaal van 1=niet wenselijk tot 4 = zeer wenselijk).

Type bron	Score
Website	3.5
Persoonlijk advies	3.0
Boek	2.9
Artikel	2.9
Rapport	2.8
Brochure	2.5
Cursus	2.4
App of webtool	2.3
Social media	2.2
Video	2.0

3.6 Populariteit van verschillende online kennisbronnen

Respondenten werden ook gevraagd met welke bestaande websites ze bekend zijn. De resultaten hiervan zijn weergegeven in Tabel 3.5. Van de door de onderzoekers gekozen veertien websites was de bekendste bron die van de Vlinderstichting. Ook de website van het project Nederland Zoemt en de website bestuivers.nl beheerd door EIS hebben een hoge bekendheid. Alle overige websites waren bij minder dan de helft van de respondenten bekend.

Tabel 3.5 Bekendheid van de respondenten met veertien websites over bestuivers, in aflopende volgorde. Weergegeven is het percentage van de respondenten (N=54) dat aangeeft bekend te zijn met de bron. Per bron is zowel de weblink als het logo (of een screenshot, indien geen logo beschikbaar) weergegeven.

Website	Percentage bekendheid	
https://www.vlinderstichting.nl	94%	
https://www.nederlandzoemt.nl	89%	
https://www.bestuivers.nl	65%	

Website	Percentage bekendheid	
http://www.denederlandsebijen.nl	46%	
https://www.vlinderstichting.nl/keurkeur	44%	
https://www.bijenlandschap.nl	41%	
http://www.bijenhelpdesk.nl	31%	
https://bloeibogen.nl	24%	
https://www.wegwijzerbestuivers.nl	22%	
https://voerdebijbij.nl	22%	
https://hulpvoorbestuivers.nl	19%	
https://bijenlandschapwestbrabant.nl	9%	
https://www.beedeals.nl	9%	
https://www.groenegewasbescherming-bestuivers.nl	6%	

4 Discussie, aanbevelingen en conclusies

4.1 Vindbaarheid vergroten: duidelijke startpunten voor wie op zoek is naar informatie

Er is veel praktisch toepasbare kennis beschikbaar

Onze analyse van het kennisaanbod over bestuivers laat zien dat het aantal beschikbare bronnen enorm groot is. De afgelopen vijf jaar is het totale aantal bronnen, zoals websites, apps, boeken, brochures en rapporten, gegroeid van tientallen tot honderden. Een meerderheid van deze bronnen geeft informatie over de 'hoe'-vraag: wat kan ik het beste doen voor bestuivers? En hoe pak ik dat praktisch aan? Zo zijn er bijna vijftig bronnen die kunnen helpen bij het kiezen van de juiste maatregel en zestig bronnen die ingaan op de juiste wijze van aanleg en beheer van leefgebied voor bestuivers. Dat is gunstig, aangezien juist over deze vragen veel behoefte is aan informatie, zoals de respondenten van onze survey aangaven. Initiatiefnemers willen aan de slag en zoeken daarbij naar hulp. Maar tegelijkertijd wordt aangegeven dat kennis over dit onderwerp relatief lastig te vinden is.

Vindbaarheid van relevante kennis is belangrijker dan meer kennisbronnen

De verklaring zit in het feit dat kwantiteit niet alles zegt. Mensen die online via een zoekmachine op zoek gaan naar kennis vinden een groot aantal bronnen, maar zien vervolgens door de bomen het bos niet meer. Respondenten geven aan dat zelden een bron alle informatie biedt die ze zoeken, en dat soms meerdere bronnen hetzelfde type informatie bieden, maar dat de aanbevelingen soms tegenstrijdig zijn aan elkaar. Dit is een belangrijk signaal, dat waardevol is bij het nemen van beslissingen over hoe het kennisaanbod de komende jaren verder verbeterd kan worden. Duidelijk is dat kennisinstellingen terughoudend moeten zijn met het genereren van nog meer bronnen. Beter is het om het kennisaanbod verder aan te vullen op een aantal bronnen die nu al ofwel goed gevonden worden of al vrij compleet zijn. Websites worden door de respondenten aangedragen als waardevolste communicatievorm, en zijn bij uitstek een medium dat zich leent als levend 'document'. Ze kunnen periodiek worden geüpdatet door het bestaande aanbod aan te passen (bijvoorbeeld als nieuwe inzichten bekend zijn om zo conflicterende informatie te voorkomen) of uit te breiden (door informatie toe te voegen), maar zeker ook door zo veel mogelijk door te linken naar andere bronnen voor meer detailinformatie over een specifiek onderwerp.

De vindbaarheid kan vergroot worden met een portaal

Een aantal webpagina's blijkt nu al duidelijk bekender dan andere en het zou waardevol zijn als deze pagina's worden voorzien van meer links naar andere bronnen. Daarbij is wel van belang dat de betreffende pagina's ook langjarig blijven bestaan en de middelen aanwezig zijn om deze te updaten. De praktijk is echter dat bestaande pagina's vaak met een bepaald doel in het leven zijn geroepen en waarschijnlijk niet de volledige kennisbehoefte kunnen afdekken. Dit vraagt om een portaal dat erop gericht is om 1) een zo compleet mogelijk overzicht te geven van beschikbare bronnen over bestuivers, en 2) mensen de weg te wijzen naar de juiste bronnen die specifiek ingaan op de vraag die zij zich stellen. Belangrijk is daarbij ook om het kaf van het koren te scheiden: niet alle online beschikbare informatie is even betrouwbaar en/of up-to-date (denk bijvoorbeeld aan pagina's ontstaan als schoolopdracht).

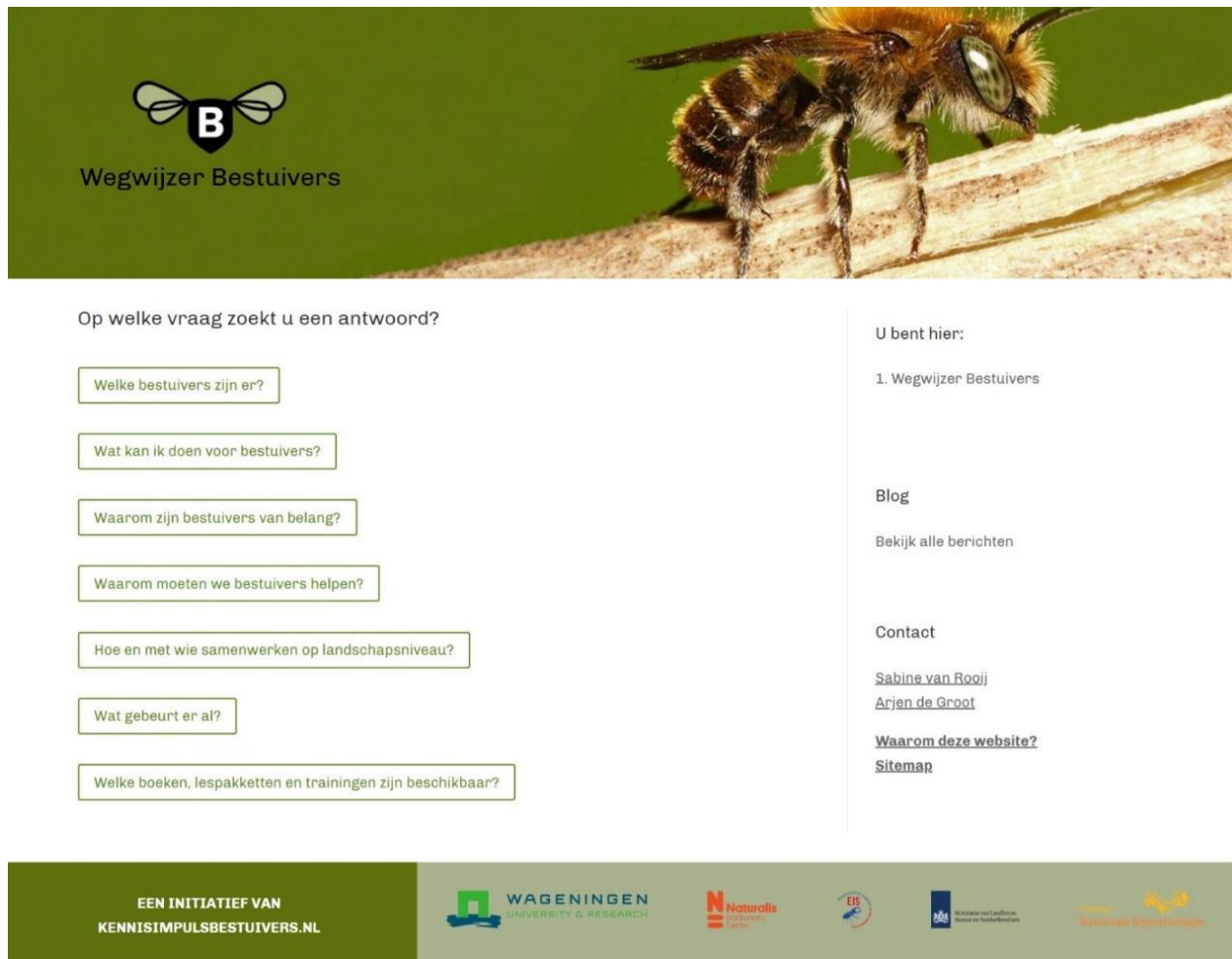
Kennisportaal: Wegwijzer Bestuivers

Een kennisportaal zoals hierboven beschreven, is door onderzoeksprogramma Kennisimpuls Bestuivers reeds ontwikkeld onder de naam Wegwijzer Bestuivers. De meerwaarde van dit portaal is dat het een overzicht geeft van informatiebronnen op zo veel mogelijk onderwerpen, terwijl een gebruiker wel met enkele klikken naar een selectie van bronnen wordt geleid die voor hem/haar relevant is. Daartoe wordt de gebruiker gevraagd om te kiezen uit een aantal brede kennisvragen (Figuur 4.1). Klikt men op de vraag die het best aansluit bij het type informatie dat men zoekt, dan volgt een lijstje vragen dat een niveau dieper gaat. In een beperkt aantal stappen wordt op deze manier uitgevraagd naar welke informatie men op zoek is, en wordt vervolgens een op maat gemaakte lijst van bronnen aangeboden, die zo veel mogelijk van hyperlinks

voorzien zijn om direct een geselecteerde bron te kunnen bezoeken. Achter de schermen van de Wegwijzer Bestuivers zit een database met kennisbronnen die jaarlijks wordt geüpdatet en inmiddels alle 363 bronnen bevat die in de verkenning voor dit rapport zijn aangetroffen (zie ook Bijlage 2).

Werken aan de bekendheid van Wegwijzer Bestuivers

De Wegwijzer Bestuivers voldoet dus precies aan de belangrijkste behoefte die uit onze survey naar voren is gekomen. 22% van de respondenten gaf aan de Wegwijzer te kennen. Het zou waardevol zijn om deze bekendheid te vergroten, met daarbij een focus op de doelgroepen die momenteel kennisgaten ervaren (zoals agrariërs, zie paragraaf 4.2).

Figuur 4.1 De startpagina van de website 'Wegwijzer Bestuivers', waarop zo veel mogelijk (betrouwbare) kennisbronnen thematisch gestructureerd staan vermeld.

4.2 Meer maatwerk voor bepaalde doelgroepen

Vindbaarheid van praktisch toepasbare kennis voor met name agrariërs verbeteren

De resultaten van de survey lieten zien dat de ervaringen die initiatiefnemers hebben met het vinden van de juiste kennis tot op zekere hoogte verschillen, afhankelijk van het type werk dat ze doen en/of het type terrein dat ze tot hun beschikking hebben. Zo waren het vooral de agrariërs die aangaven het lastig te vinden om de juiste kennis te vinden over het kiezen en uitvoeren van maatregelen. Dit is wellicht niet verrassend, omdat niet elke algemene maatregel even makkelijk uitvoerbaar is op het boerenbedrijf. Veel van de huidige kennisbronnen geven een overzicht van opties die op een breed scala aan terreinen kunnen worden toegepast, zoals het inzaaien van bloemen of een aangepast maaibeheer. Het inpasbaar maken van een bloemenrand of ecologisch beheer in de werkgang van een fruitteiler, akkerbouwer of veehouder vraagt

echter om maatwerk, bijvoorbeeld om schadelijke neveneffecten (grotere plaag- of onkruiddruk) te beperken. Meer (praktijk)kennis op dit gebied is nog altijd nodig. Kennisinstanties zijn zich hier terdege bewust van en werken hard aan het ontwikkelen en delen van kennis die dit mogelijk maakt. Inmiddels zijn ook de nodige gerichte bronnen beschikbaar die informatie bieden over maatregelen voor bestuivers (al dan niet in combinatie met andere functionele agrobiodiversiteit) in specifieke agrarische teeltsystemen.

Rol voor Wegwijzer Bestuivers en de verdere verbetering daarvan

Zaak is echter om te zorgen dat agrariërs de weg vinden naar deze informatie. Wegwijzer Bestuivers is aan de hand van dit onderzoek aangevuld met bronnen en (sub)rubrieken om de vindbaarheid van bronnen te vergroten. Ook is inmiddels bij alle relevante onderwerpen een extra vraag toegevoegd, waarbij de gebruiker kan aangeven tot welke doelgroep hij/zij behoort; de aanbevolen kennisbronnen worden vervolgens zodanig gefilterd dat alleen bronnen worden gepresenteerd die voor deze doelgroep relevant zijn. Hoewel de specifieke behoeften van agrariërs de aanleiding vormden voor deze aanpassing, biedt de nieuwe versie hiermee direct een meer toegesneden aanbod voor elke doelgroep. Waardevol is om per doelgroep een workshop te organiseren om na te gaan of de aangeboden kennis nu beter op hun behoeften aansluit.

Persoonlijk advies

Tot slot geven meerdere respondenten aan liefst de mogelijkheid te hebben om rechtstreeks in contact te komen met een expert voor advies op maat. Hoewel zowel binnen Kennisimpuls Bestuivers als Groene Cirkels de afgelopen jaren geprobeerd is om hierin te voorzien middels een helpdesk, is het ondoenlijk om dit voor grote aantallen particuliere terreineigenaren in Nederland te faciliteren. Haalbaarder is om lokale samenwerkingsverbanden ('bijenlandschappen') of afdelingen van landelijke verenigingen te voeden met de juiste kennis, zodat zij deze op regionaal niveau verder kunnen delen. Door de kennisinstellingen betrokken bij de Kennisimpuls Bestuivers wordt hiertoe onder meer samengewerkt met de werkgroep Biodiversiteit van de Nederlandse Bijenhoudersvereniging (NBV) en Bijenhelpdesk Zuid-Holland. Daarnaast zal binnen de Kennisimpuls een vraagbaak voor bijenlandschappen worden opgezet.

4.3 Conclusie

Onze analyse laat zien dat het aantal kennisbronnen over bestuivers dat reeds bestaat enorm groot is, juist ook op de thema's waar de doelgroepen het meest kennisbehoefte hebben, zoals hulp bij het selecteren, uitwerken en uitvoeren van concrete maatregelen.

Belangrijkste probleem is de vindbaarheid van deze bronnen en de fragmentatie van het aanbod. Dit geeft aan dat het belangrijk is om, in plaats van nog meer losse bronnen te ontwikkelen, het aanbod beter te concentreren op een aantal goed vindbare plekken.

De reeds bestaande website Wegwijzer Bestuivers (<https://www.wegwijzerbestuivers.nl/>) biedt hiervoor een goed platform, waar gebruikers gericht worden doorverwezen naar bronnen die voor hun actuele vragen het relevantst zijn. Alle bronnen die door ons werden geïdentificeerd, zijn inmiddels op deze website opgenomen. Waardevol zou zijn om een extra keuzevraag toe te voegen die het mogelijk maakt om het bronnenaanbod te filteren op relevantie voor een specifieke doelgroep. Zo ontstaat meer maatwerk.

Bijlage 1 Vragenboom Wegwijzer Bestuivers

Tabel B1.1 Volledig overzicht van rubrieken en subrubrieken zoals gehanteerd in de Wegwijzer Bestuivers, en zoals ook gebruikt voor het onderscheiden van kennisonderwerpen in dit rapport.

Rubrieken	Subrubrieken
Welke bestuivers zijn er?	
	Bijen
	Zweefvliegen
	Vlinders
Wat kan ik doen voor bestuivers?	
	Meer voedsel en nestelgelegenheid in het landschap
	Maatregelen kiezen
	Aan welke maatregelen kan ik denken?
	Hoe kies ik de beste maatregelen?
	Welke maatregelen passen op mijn terrein?
	Meer voedsel
	Aanleg
	Beheer
	Meer nestelplekken
	Voorbeelden per terreintype
	Zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen
	Niet te veel voedselconcurrentie met honingbijen
	Help monitoren
Waarom zijn bestuivers van belang?	
	Voor landbouw
	Voor stedelijk groen
	Voor natuurgebieden
Waarom moeten we bestuivers helpen?	
	Wilde bijen
	Zweefvliegen
	Honingbijen
	Vlinders
Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?	
Wat gebeurt er al?	
Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?	

Bijlage 2 Kenniskaart

Tabel B2.1 Volledig overzicht van alle bronnen opgenomen in de kenniskaart zoals gebruikt in dit rapport voor het analyseren van het huidige kennisaanbod (d.d. 25 maart 2022).

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
1	Bijen en bloemen	externe webpagina	EIS	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
2	Nestelplaatsen	externe webpagina	EIS	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
3	Bijen in stad en dorp	artikel	Hymenovaria	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
4	Herkenning en determinatie	externe webpagina	EIS	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
5	denederlandsebijen.nl	externe website		Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
6	Wildebijen.nl	externe webpagina		Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
7	Wilde Bijen	video	Het Klokhuis	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
8	Bijeenkomst Nationale Bijenstrategie voor de Unie van Waterschappen - 4. Meer over wilde bijen: bijles over hommels	presentatie	EIS	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
9	Ruimte voor Bijen	video		Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
10	De bijenfauna van Noord-Brabant: trends, prioritaire soorten en beheertypen	rapport	EIS	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
11	Wilde bijen en zweefvliegen per landschapstype	rapport	WUR	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
12	Wilde bijen – Wilde bijen leven solitair, in hun eentje dus	video		Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
13	Junior Pollinators Plan, Ireland	brochure	Heritage Council	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
14	BIJENGIDSJE Ontdek de bijen en hommels die in het voorjaar in de tuin vliegen. Wat zoekt er in jouw achtertuin?	lespakket/ training	IVN	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
15	Kids-Gea! Wat zoekt in jouw tuin?	brochure	It Fryske Gea	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van bijen
16	Dagvlinders van Nederland	boek (hoofdstuk)	De Vlinderstichting	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van vlinders
17	De Nederlandse Zweefvliegen	boek (hoofdstuk)	EIS	Welke bestuivers zijn er? Eigenschappen van zweefvliegen
18	Training Samen werken aan het bijenlandschap	brochure	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
19	Een Bij-zonder kleurrijk landschap in Land van Wijk en Wouden, Handreiking 2.0 voor inrichting en beheer voor bestuivende insecten	rapport	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
20	Bijen op het landbouwbedrijf	rapport	Louis Bolk Instituut	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
21	Wilde bijen-beheer, Een handreiking voor bij-vriendelijk beheer van onze natuurlijke omgeving	rapport		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
22	Bijenhelpdesk	advies op maat		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
23	Kosten en Baten Bij-vriendelijk beheer	brochure	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
24	Samen werken aan het bijenlandschap	lespakket/ training	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
25	Een bijenvriendelijke tuin	brochure	LandschappenNL	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
26	Advieskaart – Beheeradvies per gemeente	advies op maat	LandschappenNL	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
27	Drachtkalender	tool	Louis Bolk Instituut	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
28	Samen werken aan het Bijenlandschap: Versie 2.0	rapport	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
29	Informatieblad wilde bijen	brochure	Stichting Landschapsbeheer Gelderland	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
30	Bijenzoekkaart Herkenning	artikel	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
31	Bijenportretten	externe website	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
32	Uitheimse bijenplanten	externe website	Wellantcollege	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
33	Wilde/Inheemse bijenplanten	externe website	Wellantcollege	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
34	Bijen in de boomgaard, werkboek voor meer biodiversiteit en een goed bestoven gewas	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
35	Natuurinclusieve maatregelen voor wilde bestuivers in de bouw	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
36	Groendaken in Tiel, Een onderzoek naar de betekenis van groendaken op Ziekenhuis Rivierenland Tiel en R.K. basisschool De Achtbaan in Tiel	rapport	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
37	Groene daken	externe webpagina	De Vlinderstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
38	Openbaar groen en de betekenis voor bijen	rapport	Bijenstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
39	Voorbeeldbestekken	externe webpagina	Cruydt-Hoeck	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
40	Kleurkeur	externe webpagina	De Vlinderstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
41	Hommels in Nederlandse Graslanden	rapport	De Vlinderstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
42	Praktijkgids Bloemenranden in strijd tegen plaagen	brochure	Boerennatuur Vlaanderen	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
43	‘No regret’-maatregelen voor de natuur – Laaghangend fruit en maatregelen op maat	presentatie	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
44	Groene Kenniscarrousel ‘Bijen en Biodiversiteit’	lespakket/ training	KCNL	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
45	Een landschap voor wilde bestuivers	artikel	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
46	Hulpvoorbestuivers.nl	externe website	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
47	Routekaart bijenlandschap	brochure	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
48	Bijenjournaal aflevering 7: Wat kun jij doen om de bijen te helpen?	video	NBV	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
49	Een Bij-zonder kleurrijk landschap in Land van Wijk en Wouden, Handreiking voor inrichting en beheer voor bestuivende insecten	rapport	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
50	Wat kunnen agrariërs en hun koepelorganisaties doen?	brochure	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
51	Wat kunnen bedrijven doen?	brochure	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
52	Wat kunt u doen als burger?	brochure	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
53	Wat kunnen provincies, gemeenten en waterschappen doen?	brochure	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
54	Aan de slag met (wilde) bijen – biotoopverbetering	lespakket/ training	CITAVERDE College	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
55	Beslis-boom	tool		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
56	Checklist gemeentelijk bijenplan	tool		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
57	Grafische samenvatting WENR-rapport 2933: Aandachtspunten voor initiatieven voor bestuivers	brochure	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
58	Inrichting- en beheermaatregelen voor wilde bijen en andere bestuivers in stad, platteland en natuur	presentatie	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
59	Stappenplan kansenskaart	tool		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
60	Get involved	externe webpagina	European Commission	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
61	Factsheet Helpdesk Kennisimpuls Bestuivers	brochure	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
62	Beheer in functie van (wilde) bijen: Handleiding – 21 toolboxen	boek (hoofdstuk)		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
63	In 3 stappen naar een bijenparadijs	externe webpagina	Natuurmonumenten	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
64	Ecoprofielen voor wilde bijen en zweefvliegen – Handvaten voor inrichtingsmaatregelen op landschapsschaal	rapport	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Maatregelen kiezen
65	Handleiding voor de aanleg en onderhoud van een akkerrand	brochure	McCain	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
66	De Bolster	externe website	De Bolster	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
67	Cruydt-Hoeck	externe website	Cruydt-Hoeck	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
68	Biodivers	externe website	Biodivers	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
69	Uitheimse vaste planten	artikel		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
70	Overzicht voedselplanten voor bijen	brochure	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
71	Planten en bollen voor bijen	externe website	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
72	Bijenvriendelijke plantsoenen Heesters	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
73	Help de bij met bloeiende planten, bomen en struiken	brochure		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
74	Planten vademecum voor wilde bijen, vlinders & biodiversiteit in tuinen	boek (hoofdstuk)		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
75	Welke planten voor welke bijen	externe webpagina	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
76	Stappenplan bijvriendelijke inrichting en beheer	tool		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
77	Bloeibogen voor bestuivers	tool	Naturalis	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
78	Terreingericht Advies	tool	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
79	Plantenzoeker	tool	LandschappenNL	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
80	Een bloeiboog voor meer bijen in je tuin; ontwerp en plantenlijst	externe webpagina		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
81	Kaartenset	tool	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
82	Idylle voor vlinder, bijen en mensen	brochure	De Vlinderstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
83	Inzaaien van bloemrijke percelen en randen t.b.v. bestuivers en biodiversiteit	lespakket/ training	CITAVERDE College	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
84	Een windhaag als voedselbron voor bestuivers	video	LVN	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
85	Bernheze geeft percelen kleur	video	WENR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
86	voerdebijbij.nl/	externe website	The Pollinators	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
87	Zelf aan de Slag	tool	IVN	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
88	Planten – Themanummer inzaaien	brochure	FLORON	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
89	The Pollinators – Bloeiboog	brochure	The Pollinators	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
90	Lijst van waardplanten vlinders	brochure	De Vlinderstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Aanleg
91	Beedeals toolbox	tool	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
92	Bijvriendelijk maaien	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
93	Gefaseerd maaien	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
94	Sinusbeheer	externe webpagina	De Vlinderstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
95	Bij-vriendelijk bermen	presentatie		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
96	Sinusbeheer: maaibeheer op maat	artikel		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
97	Bloemrijke dijken	brochure	STOWA	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
98	Maaipraktijk en bermbeheer	artikel	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
99	Veldgids ecologisch bermbeheer	boek (hoofdstuk)	De Vlinderstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
100	Animatie bijvriendelijk maaibeheer	presentatie	waterschap Brabantse Delta	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
101	Kruiden- en faunarij grasland – Herstel en inrichting	externe webpagina	VBNE	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
102	Kruiden- en faunarij grasland – Bedreigingen en kansen	externe webpagina	VBNE	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
103	Handhaven van bloemrijke bermen in gemeente Zoetermeer	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
104	Van voormalige coniferenkwekerij naar een particuliere wilde bijen tuin in Oene	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
105	Grote ratelaar - Rhinanthus angustifolius	externe webpagina		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
106	Bestuurders op de bres voor de bedreigde bij	brochure	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
107	Bloeiende windkeringen	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
108	Groenbemesters en bijen	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
109	Bloeiende randen	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
110	De bestrijding van invasieve uitheemse plantensoorten	rapport	Stichting Probos	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
111	Bijeenkomst Nationale Bijenstrategie voor de Unie van Waterschappen - 5. Bij-vriendelijke natuurvriendelijke oevers	presentatie	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
112	<u>Bijeenkomst Nationale Bijenstrategie voor de Unie van Waterschappen - 6. Bij-vriendelijke graslanden dijken en bermen</u>	presentatie	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
113	<u>Sint Anthonis: Bij-vriendelijk bermbeheer</u>	video	WENR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
114	<u>West-Brabant: Maak het verschil voor de bij</u>	video	WENR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
115	<u>Bijvriendelijkheid van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid: een verkenning van de bijdrage van het huidige Gemeenschappelijk Landbouwbeleid aan het bevorderen van wilde bijen</u>	rapport	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
116	<u>Naar een bijvriendelijk beheer van hagen langs boerenland in Zuid-Limburg</u>	rapport	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer voedsel Beheer
117	<u>Nestelmogelijkheden voor solitaire bijen in bodems van bloemrijke bermen: Een vergelijkend onderzoek tussen ingezaaide en niet-ingezaaide bermen in de gemeente Sint Anthonis</u>	rapport	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer nestelplekken
118	<u>Herkenningswijzer nestelplekken wilde bijen</u>	brochure	Landschapsbeheer Drenthe	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer nestelplekken
119	<u>Beoordelingswijzer (natuur)terreinen voor nestelplekken wilde bijen</u>	brochure	Landschapsbeheer Drenthe	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer nestelplekken
120	<u>Hulp voor bijen – bijenhôtels en andere nestgelegenheid voor wilde bijen</u>	externe website		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer nestelplekken
121	<u>Bijenhôtels</u>	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer nestelplekken
122	<u>Nestelhulp</u>	boek (hoofdstuk)	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer nestelplekken
123	<u>Gasten van bijenhôtels</u>	boek (hoofdstuk)	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer nestelplekken
124	<u>Heeft een bijenhotel onderhoud nodig?</u>	brochure	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Meer nestelplekken
125	<u>Ontwikkeling van kruidenrijke akkers voor wilde bijen</u>	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Agrarische gebieden
126	<u>Bevorderen van nestgelegenheid voor wilde bijen op landgoed De Lage Lier</u>	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Agrarische gebieden
127	<u>Zijn er kansen voor wilde bijen op het 80km lange tracé van Leidingenstraat Nederland?</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
128	<u>Hoe kan inrichting en beheer van Proeftuin Randwijk worden verbeterd voor wilde bijen?</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
129	<u>Kansen voor bestuivers in Leiden Bio Science Park</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
130	<u>Wilde bijen op kano peddels</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
131	<u>Op naar een bijvriendelijke milieustraat in Wassenaar</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
132	<u>Bijvriendelijk parkeren BIJ Natuurpark Archeon</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
133	<u>Hole in one voor wilde bijen op Golfbaan Kralingen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
134	<u>Dakpark Rotterdam, een paradijs voor wilde bijen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
135	<u>Potentiële Herenboerderij Leimuider, een plek voor wilde bijen?</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
136	<u>Huisvesting voor wilde bijen in de woonwijk Hafakker</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
137	<u>Natuurspeeltuin Voorschoten als speelplek voor wilde Bijen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
138	<u>Bollenpolder van de toekomst, wat kun je doen voor wilde bijen?</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
139	<u>Toekomstige groendaken op Leidse bioscopen voor wilde bijen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
140	<u>Omvorming van kwekerij en weiland naar 6 hectare nieuw bijenlandschap in de gemeente Wassenaar?</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
141	<u>Advies VO raamwerk boeiend bloeiend bedrijventerrein Grote Polder in Zoeterwoude</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
142	<u>RK Kerk Bennekom opent de deuren voor wilde bijen</u>	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
143	<u>Bijen, wespen en vlinders in de Magische Vallei, Toverland</u>	rapport	CITAVERDE College	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bedrijventerreinen
144	<u>Hoogstam fruitbrigade West-Betuwe voor wilde bijen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
145	<u>N-wegen Brabantse Wal</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
146	<u>Rijkswaterstaat bermen A15 voor wilde bijen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
147	<u>Insecten en botanisch bermbeheer</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
148	Wegbermen en bestuivers, waarde en bedreigingen	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
149	Fiets- en bijenlint Duin, Horst & Weide	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
150	Prorail spoorberm traject Alphen - Leiden	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
151	De Berm komt tot Bloei; Beleidsnotitie kansen voor beter bermbeleid.pdf	rapport		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
152	De Berm komt tot Bloei; Bermbeheer per zone.pdf	brochure		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
153	De Berm komt tot Bloei; Bestrijding van ongewenste, schadelijke plantensoorten in wegbermen.pdf	rapport		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
154	De Berm komt tot Bloei; Zadenmengsels.pdf	brochure		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
155	De Berm komt tot Bloei; Bermen provincie Zuid-Holland, regio West.pdf	brochure		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
156	De Berm komt tot Bloei; Voorbeeld maaiplan.pdf	brochure		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
157	De bijvriendelijke geluidswal bij Farm Frites	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
158	Van transferium Alphen a/d Rijn tot aan Rotterdam: wat te doen voor wilde bijen in de Groene Corridor langs de Gouwe?	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
159	Nestgelegenheid voor wilde bijen langs de Gouwe binnen de Groene Corridor	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
160	Adviezen voor een bijenrijker Vak 1 van de Elfenbaan	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
161	RijnlandRoute voor wilde bijen. Wat zijn de mogelijkheden?	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
162	Advies voor het Bij-vriendelijk maken Elfenbaan	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
163	Bijvriendelijke geluidsschermen langs de A15 van Rijkswaterstaat	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen
164	Bijen, zweefvliegen en beheer van bermen langs rijksweg N11	advies op maat	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Bermen

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
165	<u>Inrichting en beheer voor wilde bijen van Struytse Zeedijk en Vestingwallen Westzijde in gemeente Hellevoetsluis</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Dijken
166	<u>4000 m² dijkvak voor wilde Bijen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Dijken
167	<u>Bestuivers in appelboomgaarden met Milieukeur</u>	rapport	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Fruitteeltbedrijven
168	<u>Inventarisatie en advies voor bijenvriendelijke aanplant op appelteeltbedrijven</u>	rapport	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Fruitteeltbedrijven
169	<u>Zoom-mantel-kernvegetaties in landschapselementen St. Anthonis</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Landschapselementen/ bosjes
170	<u>Bestuivers in het voedselbos</u>	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Landschapselementen/ bosjes
171	<u>De Alkmaarder Hout: het oudste stadsbos van Nederland als habitat voor wilde bijen</u>	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Landschapselementen/ bosjes
172	<u>Kleine bosfragmenten: oases voor bestuivers in een groene woestijn?</u>	artikel		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Landschapselementen/ bosjes
173	<u>Leiden Oostvlietpolder</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
174	<u>Bentwoud – deelgebied Waddinxveen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
175	<u>Buitenplaats Berbice Voorschoten</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
176	<u>Een Bijenrijker Archeon</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
177	<u>Overwegingen m.b.t. bijenkasten in het Bijenhoff</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
178	<u>Advies Bijenbosje Hazerswoude</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
179	<u>Klinkenbergerplas</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
180	<u>Kansen voor wilde bijen in vogelparadijs Avifauna</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
181	<u>De reeds bijvriendelijke natuurtuin Zoetermeer</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
182	<u>Natuureiland Alphen a/d Rijn, moet hier nog wel iets gebeuren voor wilde bijen?</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
183	<u>Welk bij-vriendelijke inrichting en beheer is mogelijk bij de herontwikkeling van de Nieuwe Driemanspolder?</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Natuur- en recreatiegebied
184	<u>Bijvriendelijke natuurvriendelijke oevers</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Oevers
185	<u>Een bijenrijker Alphen a/d Rijn</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
186	<u>Steilrand Noordwijk als ecologische verbindingszone voor wilde bijen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
187	<u>Veldbezoek Groene Connectie, Dakpark en Buurttuin Delfshaven Rotterdam</u>	video	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
188	<u>Welke kansen zijn er voor wilde bijen in het Plassengebied Reeuwijk e.o.?</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
189	<u>Wilde bijen in de Duurzaamste Kilometer van Nederland</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
190	<u>Gemeente Lansingerland zet zich in voor wilde bijen</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
191	<u>Bijen en zweefvliegen in stedelijk groen van Rotterdam</u>	rapport	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
192	<u>Bezige Bijen in Breda</u>	artikel		Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
193	<u>Insecten-bevorderende maatregelen in het kader van het 'Programma Biodiversiteit' van de gemeente Ede</u>	rapport	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
194	<u>Zonering gevoelige wilde bijen Eindhoven</u>	rapport	Ecologica	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
195	<u>Monitoring in het kader van de Stedelijke Ecologische Structuur Groningen 2012</u>	rapport	Koeman en Bijkerk bv	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
196	<u>Bestuivende insecten in Hellevoetsluis – Bijen en zweefvliegen op ecologisch beheerde graslanden</u>	rapport	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
197	<u>Bijen en andere bestuivers in stedelijk groen van Purmerend</u>	rapport	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Openbaar groen algemeen
198	<u>Het bouwen van een insectenhotel</u>	brochure	Landschap Overijssel	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Overige bronnen
199	<u>Naar een bijvriendelijk molenbiotop rondom de Vrouwgeestmolen in Alphen a/d Rijn</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Overige bronnen
200	<u>Zoetermeer Westerpark</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Parken
201	<u>Bijenrijker Singelpark in Leiden</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Parken
202	<u>Matilo: Oud-Romeinse bijenhotspot in Leiden</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Parken
203	<u>Bijen in elf Amsterdamse stadsparken</u>	rapport	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Parken
204	<u>Mogelijkheden voor wilde bijen op Ruigoord zuidwest</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Tuinen en hoven
205	<u>Bijvriendelijke voorbeeldtuin hoveniersbedrijf Rens de Rooij</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Tuinen en hoven
206	<u>De bijvriendelijke tuin van familie De Boer</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Tuinen en hoven
207	<u>Bijvriendelijk bedrijfsterrein firma TIB De Boer</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Tuinen en hoven
208	<u>BEEWILD op het Lübeckplein en omgeving in Zwolle</u>	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Tuinen en hoven

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
209	Brochure natuurlijk tuinieren	externe webpagina	Velt	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Tuinen en hoven
210	Realiseer een natuurerf	brochure	Stichting Landschapsbeheer Gelderland	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Tuinen en hoven
211	Hoe kunnen zonneweides op voormalige vuilstortlocaties worden ingericht voor wilde bijen?	advies op maat	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Zonneparken
212	Zonnepark Uden wil zich inzetten voor wilde bijen. Wat kunnen zij doen?	advies op maat	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Meer voedsel en nestgelegenheid in het landschap Voorbeelden per terreintype Zonneparken
213	Boomteelt	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen
214	Akkerbouw	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen
215	Hardfruit	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen
216	Appel en peer	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen
217	Grasland	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen
218	Aardbeien	brochure	CLM	Wat kan ik doen voor bestuivers? Zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen
219	Onkruidverdelger Roundup dodelijk voor hommels	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Zo min mogelijk bestrijdingsmiddelen
220	Stedelijke honingbijen verdringen wilde bijen in München	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Niet te veel voedselconcurrentie met honingbijen
221	Richtlijn plaatsing honingbijkasten op heideterreinen van defensie	rapport	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Niet te veel voedselconcurrentie met honingbijen
222	Voedselconcurrentie tussen honingbijen en wilde bijen	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Niet te veel voedselconcurrentie met honingbijen
223	Drie Imkers	video		Wat kan ik doen voor bestuivers? Niet te veel voedselconcurrentie met honingbijen
224	Adviezen concurrentie	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Niet te veel voedselconcurrentie met honingbijen
225	Rekenmodule bijenkasten	tool	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Niet te veel voedselconcurrentie met honingbijen
226	Hommeltelling	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
227	Nationale Bijentelling	externe webpagina	Naturalis	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
228	Bepaling Nectarindex Bermen	tool	FLORON	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
229	Vlindermee	tool	De Vlinderstichting	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
230	Zelf aan de slag voor insecten: hele programma	video	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
231	Alle insecten tellen mee: programma na de pauze Volledig scherm	video	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
232	Alle insecten tellen mee: programma voor de pauze	video	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
233	Insecten onder de loep: hele programma	video	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
234	Bodemnestelregister	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
235	Soortenzoeker	tool	Naturalis	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
236	Successen voor wilde bijen in Zuid-Hollands Bijenlandschap	artikel	Groene Cirkels	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
237	Bijen en zweefvliegen in het Land van Wijk en Wouden: herhaling 2018	rapport	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
238	Handleiding Routekaart bijenlandschap	brochure	WUR	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
239	ObsIdentify	tool	Waarneming.nl	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
240	Determinatie eenvoudig	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
241	Determinatie gevorderden	externe webpagina	EIS	Wat kan ik doen voor bestuivers? Help monitoren
242	Het belang van wilde bestuivers voor de landbouw en oorzaken voor hun achteruitgang	rapport	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
243	Belang van wilde bestuivers in de landbouw	externe webpagina	EIS	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
244	Belang voor fruitteelt van appel en blauwe bes	rapport	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
245	Belang voor fruitteelt van peer en aardbei	rapport	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
246	Betere bestuivingsmix - De rol van gedomesticeerde en wilde bestuivers in de teelt van blauwe bes	rapport	Louis Bolk Instituut	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
247	Functionele agrobiodiversiteit in de Zundertse boomteelt	brochure	University of Applied Science Van Hall Larenstein	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
248	NBV Webinar Bestuiving	video	NBV	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
249	Wilde bestuivers onmisbaar voor fruitopbrengst	lespakket/ training	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
250	Belang van bestuivers voor de Nederlandse fruit- en groenteteelt	artikel	CLM	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
251	De bijdrage van (wilde) bestuivers aan de opbrengst van appels en blauwe bessen: kwantificering van ecosysteemdiensten in Nederland	rapport	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
252	De meerwaarde van insectenbestuiving	brochure	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
253	Bijendiversiteit draagt bij aan de fruitoogst	video	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
254	Vergroot de opbrengst van je fruitteelt	brochure	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
255	Op weg naar een betere bestuiving in 2030	brochure	WUR	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor landbouw
256	Belang van wilde bestuivers in natuurgebieden	externe webpagina	EIS	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor natuurgebieden
257	Belang van wilde bestuivers in stedelijk groen	externe webpagina	EIS	Waarom zijn bestuivers van belang? Voor stedelijk groen
258	Pollinator Park	tool	European Commission	Waarom moeten we bestuivers helpen?
259	Wintersterfte honingbijen	externe webpagina	WUR	Waarom moeten we bestuivers helpen? Honingbijen
260	Bijensterfte in Nederland	externe webpagina	CBS	Waarom moeten we bestuivers helpen? Honingbijen
261	Dagvlinders Rode Lijst	externe webpagina	De Vlinderstichting	Waarom moeten we bestuivers helpen? Vlinders
262	Trends van dagvlinder 1990-2017	externe webpagina	CBS	Waarom moeten we bestuivers helpen? Vlinders

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
263	<u>Veranderingen in de Nederlandse bijenfauna</u>	boek (hoofdstuk)		Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
264	<u>Resultaten Nationale Bijentelling</u>	externe webpagina	IVN	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
265	<u>Rode Lijst Wilde Bijen 2018</u>	externe webpagina	EIS	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
266	<u>Achteruitgang insectenpopulaties in Nederland</u>	rapport	WUR	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
267	<u>Oorzaken achteruitgang wilde bijen</u>	externe webpagina	EIS	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
268	<u>Basisrapport Rode Lijst bijen</u>	rapport	EIS	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
269	<u>'Veluwe heide verbonden' – visie op hoe populaties van entomofauna en herpetofauna zijn te verbinden en te versterken binnen het Veluwe Natura 2000-gebied</u>	rapport	Stichting Veldonderzoek Flora en Fauna	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
270	<u>Verkenning Herstel Kleinschalige Lijnvormige Infrastructuur Heuvelland</u>	rapport	Directie Kennis	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
271	<u>De Roodrandzandbij <i>Andrena rosae</i> in de Zuid-Hollandse Biesbosch</u>	rapport	Stichting European Invertebrate Survey	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
272	<u>De Roodrandzandbij <i>Andrena rosae</i> in de Zuid-Hollandse Biesbosch (Hymenoptera: Apoidea: Andrenidae)</u>	artikel	Stichting European Invertebrate Survey	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
273	<u>De Knautiabi: Kroon op de Beemdkroon - Beheeradviezen voor bloemrijke graslanden in het Heuvelland</u>	rapport	Stichting European Invertebrate Survey	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
274	<u>De Knautiabi: Kroon op de Beemdkroon</u>	artikel	Stichting European Invertebrate Survey	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
275	<u>De Moshommel <i>Bombus Muscorum</i> in Zuid-Holland</u>	rapport	Stichting European Invertebrate Survey	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
276	<u>Bijeenkomst Nationale Bijenstrategie voor de Unie van Waterschappen - 3. Introductie Nationale Bijenstrategie</u>	presentatie	LNv	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
277	<u>Presentatie Bijensymposium 3.0</u>	presentatie		Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
278	<u>Bestuivers verhogen zaadproductie het meest</u>	artikel	WUR	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
279	<u>Nulmeting Nationale Bijenstrategie</u>	rapport	EIS	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
280	<u>Wilde bijen in nood. Hoe kun jij helpen?</u>	brochure	Natuurpunt	Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
281	<u>Bijensterfte</u>	video		Waarom moeten we bestuivers helpen? Wilde bijen
282	<u>Initiatieven bij jou in de buurt Nederland Zoemt</u>	advies op maat	IVN	Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?
283	<u>Nationale Bijenstrategie</u>	rapport	LNv	Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?
284	<u>Praktijknetwerken Kennisimpuls Bestuivers</u>	externe webpagina	WUR	Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?
285	<u>Praktijknetwerk BIJenBESTUIVING</u>	externe webpagina	WUR	Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?
286	<u>Bijlagenrapport - Ecoprofielen voor het plannen van een regionaal netwerk voor bestuivende insecten in laaqqveen/zeeklei- en duinlandschap</u>	rapport	WUR	Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?
287	<u>Hulp bij opzetten prachtlint/ bijenlandschap</u>	externe webpagina		Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?
288	<u>Bijeenkomst Nationale Bijenstrategie voor de Unie van Waterschappen - 7. Landschapsnetwerken voor bestuivers</u>	presentatie	WUR	Hoe en met wie samenwerken op landschapsniveau?
289	<u>Idylles voor bloemen, bijen en mensen</u>	externe website	De Bijenstichting	Wat gebeurt er al?
290	<u>Beedeals</u>	externe website	CLM	Wat gebeurt er al?

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
291	De Fruitmotor (Betuwe)	externe website	De Fruitmotor	Wat gebeurt er al?
292	Bijbewust Betuwe	externe website	Bij Bewust Betuwe	Wat gebeurt er al?
293	Brabantse Bijenwalhalla	sociaal medium	facebook.com	Wat gebeurt er al?
294	Bijenlint – De Bijenstichting	externe website	De Bijenstichting	Wat gebeurt er al?
295	Project Samen voor bijen	externe website	CoE Groen	Wat gebeurt er al?
296	Stichting Food4Bees	externe website	Food4Bees	Wat gebeurt er al?
297	Bijenlandschap Groene Cirkel Bijenlandschap	externe website	Groene Cirkels	Wat gebeurt er al?
298	Bijenlandschap	externe website	Groene Cirkels	Wat gebeurt er al?
299	EU Pollinator Initiative	externe webpagina		Wat gebeurt er al?
300	Promote Pollinators	externe website	Promote Pollinators	Wat gebeurt er al?
301	Bijenlint Bollenstreek	externe webpagina	Groene Cirkels	Wat gebeurt er al?
302	Bijenlandschap Rotterdam	externe webpagina	Groene Cirkels	Wat gebeurt er al?
303	Voorschoten voor de bijen	sociaal medium	facebook.com	Wat gebeurt er al?
304	Bijenbeweging Overijssel	externe website	Bijenbeweging Overijssel	Wat gebeurt er al?
305	Prachtlint van Alblasserdam tot Leerdam	externe website		Wat gebeurt er al?
306	BIJvriendelijk Zeeland	externe website		Wat gebeurt er al?
307	Honey Highway	externe website		Wat gebeurt er al?
308	Fruitmotor – Gonzend Rivierenland	externe webpagina	De Fruitmotor	Wat gebeurt er al?
309	Bescherming wilde bijen – Landschapsbeheer Drenthe	externe webpagina	Landschapsbeheer Drenthe	Wat gebeurt er al?
310	Aan de slag voor de wilde bij – Landschapsbeheer Groningen	externe webpagina	Landschapsbeheer Groningen	Wat gebeurt er al?
311	De Wilde Bijenlinie – Landschapsbeheer Friesland	externe webpagina	Landschapsbeheer Friesland	Wat gebeurt er al?
312	De Wilde Bijenlinie – IKL	externe webpagina	IKL	Wat gebeurt er al?
313	The place to bee	externe website		Wat gebeurt er al?
314	Bijenbeweging Overijssel – Jouw gemeente een bijvriendelijke gemeente	brochure	Bijenbeweging Overijssel	Wat gebeurt er al?
315	Bijenbeweging Overijssel	externe webpagina	Bijenbeweging Overijssel	Wat gebeurt er al?
316	Interactieve Bijeninitiatieven Kaart	tool	EIS	Wat gebeurt er al?
317	Het Levend Archief – Nationale Zadencollectie	externe website		Wat gebeurt er al?
318	Leren van initiatieven voor bestuivers – Een verkenning van succesfactoren, knelpunten en oplossingsrichtingen	rapport	WUR	Wat gebeurt er al?
319	Science and policy for effective pollinator protection	video	Promote Pollinators	Wat gebeurt er al?
320	Webinar Promote Pollinators	presentatie	Promote Pollinators	Wat gebeurt er al?
321	Bijenlandschap Zuid-Holland 2030	externe website		Wat gebeurt er al?

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
322	Bijeenkomst Nationale Bijenstrategie voor de Unie van Waterschappen - 8. Verslag van de bijeenkomst	rapport	Unie van Waterschappen	Wat gebeurt er al?
323	Bijeenkomst Nationale Bijenstrategie voor de Unie van Waterschappen - 1. Programmabijeenkomst	presentatie	Unie van Waterschappen	Wat gebeurt er al?
324	Bijeenkomst Nationale Bijenstrategie voor de Unie van Waterschappen - 2. Introductiebijeenkomst	presentatie	Unie van Waterschappen	Wat gebeurt er al?
325	De Bijenstichting	externe website	De Bijenstichting	Wat gebeurt er al?
326	Bestuivers kennen geen grenzen. Laat ons samenwerken om hen te behouden! Grensoverschrijdend actieplan voor wilde bestuivers	rapport		Wat gebeurt er al?
327	Kennisnetwerk Bijen	externe website		Wat gebeurt er al?
328	Publicaties Nationale Bijenstrategie	externe webpagina	EIS	Wat gebeurt er al?
329	Actions in my country	externe webpagina	European Commission	Wat gebeurt er al?
330	Factsheet Regionetwerken Kennisimpuls Bestuivers	brochure	WUR	Wat gebeurt er al?
331	Flyer Kennisimpuls Bestuivers	brochure	WUR	Wat gebeurt er al?
332	Bee Heroes	externe website	Kunstfort Vijfhuizen	Wat gebeurt er al?
333	Bijenlandschap West Brabant	externe website		Wat gebeurt er al?
334	Underweizzz... over bloemen, bijen en biodiversiteit	lespakket/ training		Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
335	Help de bijen Greenpeace	lespakket/ training	Greenpeace	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
336	Lespakket wilde bijen	lespakket/ training		Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
337	Insecten herkennen in je tuin	brochure	Natuurmonumenten	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
338	Lespakket Bijen in de Buurt Groene Cirkel Bijenlandschap	lespakket/ training	Stichting Land van Wijk en Wouden	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
339	Handboek voor bijenfans	boek (hoofdstuk)		Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
340	Nederland Zoemt voor basisonderwijs	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
341	Kleurplaat bij	brochure	Groene Cirkels	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
342	Zoekkaart Beestjes op bloemen	brochure	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
343	Scharrelkids activiteiten – IVN	brochure	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
344	Educatie pakket voor Basisscholen over Bijen en Bestuivers	brochure	Natuurpodium Brabantse Wal	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
345	Nederland Zoemt voor voortgezet onderwijs onderbouw	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
346	Nederland Zoemt voor voortgezet onderwijs bovenbouw	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
347	Nederland Zoemt	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
348	Een Bij-zonder kleurrijk landschap in het Land van Wijk en Wouden, Leidse Ommelanden en Duin- en Bollenstreek	rapport	Groene Cirkels	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
349	Cursusaanbod Kleurkeur	lespakket/ training	De Bijenstichting	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
350	Planten van hier – Praktijkboek voor een duurzame leefomgeving met inheemse flora	boek (hoofdstuk)		Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?

#	Naam	Type bron	Organisatie	Onderwerpen Subonderwerpen
351	<u>Praatplaat Bestuivers</u>	lespakket/ training	Vereniging GDO	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
352	<u>Bij-scholing voor de groenprofessional - Structureel vergroten van het voedselaanbod en de nestgelegenheid voor wilde bijen in Nederland</u>	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
353	<u>Groenbeheer met oog voor bijen Voorbeelden van bijenvriendelijk beheer in openbaar groen toepasbaar in Groningen, Friesland en Drenthe</u>	lespakket/ training		Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
354	<u>Wikiwijs Bijen</u>	lespakket/ training		Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
355	<u>Workshop: bouw je eigen bijenhotel</u>	lespakket/ training	Natuurpunt	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
356	<u>Bloemen en hun bezoekers</u>	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
357	<u>Natuureducatie Bijen</u>	lespakket/ training		Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
358	<u>Mediatheek levedebijen.be</u>	externe webpagina	levedebijen.be	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
359	<u>Cursus: Laat jouw gemeente zoemen</u>	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
360	<u>Cursus 'Laat jouw tuin zoemen' geven</u>	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
361	<u>Cursus 'Laat jouw buurt zoemen' geven</u>	lespakket/ training	IVN	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
362	<u>Bijenplanten: Nectar en stuifmeel voor honingbijen</u>	boek (hoofdstuk)	EIS	Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?
363	<u>Hebben bijen onkruid nodig?</u>	boek (hoofdstuk)		Welke boeken, lespakketten en trainingen zijn beschikbaar?

Wageningen Environmental Research
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T 0317 48 07 00
wur.nl/environmental-research

Wageningen Environmental Research
Rapport 3322
ISSN 1566-7197

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.600 medewerkers (6.700 fte) en 13.100 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Environmental Research
Postbus 47
6700 AB Wageningen
T 0317 48 07 00
wur.nl/environmental-research

Rapport 3222
ISSN 1566-7197

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.600 medewerkers (6.700 fte) en 13.100 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

